

Fredy Perlman

Mašina protiv vrta

Dva eseja o američkoj književnosti i kulturi

1985.

Sadržaj

Uvodna napomena	3
Pismo upućeno časopisu <i>The New York Review of B</i>	4
O knjizi <i>Mašina u vrtu</i>	12

Uvodna napomena

Kritika ekonomskog razvoja, materijalnog progresa, tehnologije i industrije nije otkriće redakcije *Fifth Estate*. Ljudska bića su se opirala tim nasrtajima još od davnina, a mnogi najpoznatiji severnoamerički pisci iz XIX veka, među njima i Melvil, Hotorn i Toro, bili su duboki kritičari tehnološkog društva. Pošto su ti pisci postali „klasici američke književnosti“ i tako bili dostupni svim zainteresovanim čitaocima, branioci zvaničnog viđenja morali su da protiv njih povedu „hladni rat.“ Najmoćnije oružje bilo je školsko gradivo; većina učenika napadnutih tim oružjem nikada više ne bi pomislila da makar prelista knjigu nekog „klasika“. Drugi način za „pokoravanje i pacifikovanje“ klasika bio je prefinjeniji: autori su ocrnjivani, njihova dela pogrešno tumačena, a kritike potiskivane ili potpuno izokretane.

Dva eseja koja slede opisuju neke od metoda korišćenih u tom „hladnom ratu“. Prvi je bio upućen, ali ne i objavljen u zvaničnom organu „hladnih ratnika“, časopisu *The New York Review of Books*. Drugi tekst, prvobitno pismo, pokušava da istraži i razotkrije razna skretanja i izokretanja jednog od uticajnijih „hladnih ratnika“.¹

Fredi Perlman, 1985.

---

¹ Ovo je poslednji potpuno dovršen tekst koji je Fredi Perlman napisao. Nastao je tokom februara i marta 1985, a Perlman je lično pripremio i slog za štampu, u štamparsko-izdavačkoj kooperativi *Black & Red*, koju je 1970. osnovao sa svojom ženom Lorejn Perlman (Lorraine Perlman) i prijateljima. Tekst je prvi put objavljen u oktobru 1985, u detroitskom časopisu *Fifth Estate*. Ali, Fredi do tada više nije bio među živima. Umro je za vreme druge operacije na srcu, 26. jula 1985, u svojoj pedesetoj godini. U ovom tekstu, glavna Perlmanova meta je profesor Leo Marks (Marx), pisac predgovora za jedno od izdanja *Skerletnog slova* (1850), Nataniijela Hotorna, i autor veoma uticajne knjige *Mašina u vrtu: tehnologija i pastoralni ideal u Americi* (1964), koja i danas važi za jedno od kanonskih dela američkog progresizma. U oba slučaja, profesor Marks izvodi sličan manevar: kritika progresa u književnosti i njegovo odbijanje u nekim životnim praksama, svode se na fenomen „pastoralizma“, koji, iako uspeva da izrazi neke kontradikcije američke stvarnosti sredinom XIX veka – razvoj najmoćnije industrijske mašinerije na svetu, usred „gnusne, preteće divljine“, kako tu situaciju opisuje Marks – ne može da ponudi nikakvu ubedljivu alternativu neumoljivom napredovanju tehnološko-industrijskog sveta. Implikacije takvog manevra – ili trika, koji se i dalje uporno izvodi (naizgled nedužna, „objektivna“ šetnja kroz kritiku, koja u svakom obrađenom segmentu afirmiše njen predmet kao neumitnu sudbinu) – očigledno prevazilaze američki kontekst. (Prim. prev.)

Pismo upućeno časopisu *The New York Review of B*

Dok sam prelistavao jedan od novijih brojeva vašeg časopisa,² naišao sam na karikaturu čoveka golih grudi, s nekim utisnutim ili urezanim slovom. Pretpostavljam da je taj znak trebalo da predstavlja skerletno slovo, iako je crtež bio crno-beli. Shvatio sam da bi žigosani čovek s crteža trebalo da bude Natanijel Hotorn (Nathaniel Hawthorne), autor nezaboravnog prikaza verskih fanatika, koji su žigosali ljudska bića skerletnim slovima.

Šta bi to moglo da znači, pitao sam se. Pošto sam se zainteresovao, počeo sam da čitam članak koji je pratio crtež. Autor članka bio je Leo Marks; u prvi mah se nisam setio da sam se s tim imenom već sreo. Tema članka bila je knjiga *Hotornova tajna*, Filipa Janga, koji se, kako sam saznao u napomeni, u svom razmatranju oslanjao na Frojda.³ Moja radoznalost nije splasnula posle čitanja članka. Naprotiv, samo se povećala.

Dok sam čitao članak, pomislio sam na Hotornovo *Skerletno slovo*. Možda se sećate te priče. Ako ste je ipak zaboravili, podsetiću vas. Radnja se odvija u Novoj Engleskoj, postojbini najranijih Očeva osnivača američke demokratije. Priča počinje poglavljem pod naslovom „Pijaca“, na „zelenoj livadi ispred zatvora, u ulici zvanoj Zatvorska staza“. Za letnjih dana, izjutra, „sumornu strogost skamenjenih, bradatih lica tih dobrih ljudi. . . moglo je da oživi samo iščekivanje pogubljenja nekog teškog prestupnika, kojem bi legalni tribunal određivao kaznu koja je samo potvrđivala presudu javnog mnjenja.“ Prestupnik je mogao biti „neki lenji sluga ili neposlušno dete“, „neka dokona indijanska skitnica“, ali i „veštica. . . koja bi umirala na vešalima.“⁴

Tog jutra, prestupnica je bila jedna mlada žena, koja je rodila dete, devojčicu, ali čiji otac nije bio dugo odsutni muž mlade žene. Zbog tog zločina, ne protiv prirode već protiv zakona demokratski izabranih zakonodavaca iz čuvenog gradskog veća Nove Engleske, Hester, prestupnica, nije bila samo utamničena; osuđena je i da nosi žig na grudima, skerletno slovo „A“,⁵ kao doživotni podsetnik i vidljivi znak svog „greha“. Pored toga, bila je osuđena da se po izlasku iz zatvora popne na gubilište, koje je bilo „sastavni deo kaznene mašinerije“, na platformu koja je služila kao stub srama, gde bi izložila sebe i svoj žig „žaoakama i otrovnim ubodima javne osude, trpeći svaku uvredu i poniženje.“ Iznad nje su bili „guverner, s nekoliko svojih savetnika, sudija, general i gradski upravnik; svi su sedeli ili stajali na balkonu većnice, odakle su gledali ma platformu. . . Bili su to nesumnjivo dobri ljudi, pravdoljubivi i mudri. Ali, iz cele ljudske porodice ne bi bilo lako izabrati isti broj mudrih i časnih osoba koje bi bile manje sposobne da sude zabludalom ženskom srcu. . .“⁶

Represija individue od strane gvozdene mašinerije države retko kada je bila tako snažno opisana. Ipak, to je samo početak priče. U nastavku sledi neumoljivo razotkrivanje verske zatucanosti utemeljivača američkog načina života, u njenim raznim izdanjima.

Među starešinama na balkonu iznad platforme nalazi se i „prečasni gospodin Dimsdejl, njen božji pastor“, za koga neko od okupljenih kaže kako je „vrlo teško primio k srcu da se takav skandal desio među njegovim vernicima.“

² *The New York Review of Books*: Njujorška književna revija. (Prim. prev.)

³ Leo Marx, „All in the Family“, prikaz knjige, Philip Young, *Hawthorne's Secret: An Untold Tale*. Boston: D. R. Godine, 1984. *The New York Review of Books*, 14. II 1985, str. 29–32. Članak je i danas dostupan pretplatnicima časopisa, na <http://www.nybooks.com> (potražiti po autoru ili naslovu; prim. prev.).

⁴ Nathaniel Hawthorne, *The Scarlet Letter* (1850). New York: Signet Classics; New American Library, 1959.

⁵ Od „adulteress“, preljubnica. (Prim. prev.)

⁶ *Ibid.*

A među okupljenima se zatekao i dugo odsutni muž, koji se vratio tačno na vreme da vidi svoju ženu žigosanu, s detetom od drugog čoveka u naručju, izloženu na stubu srama. Taj čovek se sada predstavlja kao Čilingvort i kreće u potragu za ocem deteta svoje žene. Njegova potraga će ga brzo dovesti do „prečasnog gospodina Dimsdejla, njenog božej pastora.“

Prenaglašena pobožnost Nove Engleske natopljena je licemerstvom. Nadmenost izabranog naroda počiva na lažima. Šta više, laži se sparuju jedne s drugima i rađaju nakot novih laži. Prečasní, glavni krivac, ispoveda se pred svojim vernicima, otkriva se kao veći grešnik od osuđene prestupnice i takođe biva žigosan skerletnim slovom. I što više toga priznaje, to svetiji njegov lik postaje u očima zadivljenog stada. Njegovo priznanje potvrđuje i opravdava gvozdene zakone i lance neophodne da bi se grešnici manje uzvišeni od prečasnog zadržali na ispravnoj i uskoj stazi.

Kroz lik Čilingvorta, „prevarenog muža“, Hotorn daje priči još jednu dimenziju. Čilingvort nije ograničeni puritanac već čovek od „znanja i intelekta. . . veliki poznavalac tadašnje medicinske nauke“. On je objektivni naučni istraživač, potomak srednjovekovnih inkvizitora i preteča modernih psihijatara. Čilingvort brzo otkriva da je sveštenik čovek koga traži, ali on ne razotkriva svetački lik prečasnog pred vernicima, ne izručuje prestupnika svetovnim vlastima. Takvo potkazivanje ne bi imalo nikakav naučni značaj. Čilingvort se približava krivcu i eksperimentiše sa osećanjem krivice u privatnosti svoje klinike, gde može da bude nasamo sa svojim pacijentom. On otkriva ranu, zariva nož u nju, okreće ga sporo i nastavlja da ga okreće, zadivljen posledicama. Koliko god da je u početku bio motivisan osvetom, to biva zaboravljeno i zamenjeno fascinacijom, naučnim zanimanjem za način na koji njegova žrtva pokušava da se izmigolji. Čilingvort zaokružuje sliku društva koje se prirodi i ljudskosti suprotstavlja lažima, spravama za mučenje i smrtonosnim oružjima.⁷

Kao alegorija za žigosanje ovog kontinenta skerletnim slovom „A“, kao alegorija Amerike – mlade, sredovečne i stare – Hotornova priča je neodoljiva. Melvilov roman *Čovek do poverenja*⁸ nije ni izbliza tako sveobuhvatan, niti jasan. To razotkrivanje svake vrline zvanične Amerike danas je živo kao i kada je bilo napisano, i nastavlja da stoji kao živa rana na „imidžu“ Amerike.

U SSSR, te žive rane se „likvidiraju“; imena autora se uklanjaju iz enciklopedija i bibliotečkih kataloga, priče se izbacuju iz udžbenika; država se stara da priče i autora nikada nije ni bilo.

Američke metode su mnogo suptilnije. Ovde nije zaboravljeno da je katolička crkva dobila na ugledu tako što je jeretike pretvarala u katoličke svece. Ovde su jeretički autori pretvarani u „američke klasike“, dok se antiamerički sadržaj njihovog dela izručivao sekularnim vlastima. Ovde su se sekularne vlasti postarale da publika čita njihova priznanja isto kao što su vernici prečasnog Dimsdejla slušali njegovu ispoved, da bi tako još jednom dokazale uzvišenost autoriteta koji sede ili stoje na balkonu iznad stuba srama.

S tim mislima i sećanjima koji su mi prolazili kroz glavu, dok sam čitao prikaz *Hotornove tajne* u *The New York Review of B*, odjednom sam se setio odakle mi je poznato ime autora. Pronašao sam svoj stari primerak *Skerletnog slova*, u izdanju *Signet Classics*, iz 1959, i tu, na naslovnoj strani, ispod imena autora i naslova, ugledao reči, „S predgovorom Lea Marksa“. Profesor Amerstovog koledža. Isti onaj čovek koji je napisao prikaz *Hotornove tajne*. Prisetio sam se da su se među mojim knjigama iz edicije *Signet Classics* nalazila

⁷ Samo ime koje je izabrao, (Rodžer) Čilingvort – kao muž Hester bio je poznat kao Vilijam Prajn – asociira na jezu ili na nekog ko izaziva jezu (Chilling-worth). (Prim. prev.)

⁸ Herman Melville, *The Confidence Man*, 1857. <http://www.gutenberg.org/files/21816/21816-h/21816-h.htm>

razna dela, raznih autora, obično s nekom kraćom polemikom naspram glavnog sadržaja. Ponovo sam pročitao predgovor i osvežio pamćenje. Naravno, predgovor je bio sličan skoro neprozirnom sočivu, koje je učenicima trebalo da pomogne da ostanu na ispravnoj i uskoj stazi, dok lutaju šumom; to su štake, mapa, priručnik „Kako da čitate knjigu, a da se pri tom ne izgubite“; on uklanja sve žaoke i stara se da „veliki američki klasik“ bude bezbedan za dobre američke đake.

U tom predgovoru, profesor Leo Marks nas upozorava da je „ulazak u svet *Skerletnog slova* kao šetnja kroz veliku, mnogostranu dvoranu ogledala“. On, profesor, ima ključ tog lavirinta. A ključ je profesorovo shvatanje „divljine“. Pejzaž, geografija, „nisu samo pozadina; oni se ne mogu razdvojiti od politike, akcije i značenja“. Za profesora Lea Marksa, divljina je „sumorna“. To se može osetiti čak i u „sumornom raspoloženju s kojim gomila čeka ispred zatvorske kapije“. Profesor nevoljno priznaje da se nešto od te „sumornosti može objasniti i na druge načine“, ali te „druge načine“ odmah odbacuje; on insistira da ni puritanska kolonija, niti njena verska zatucanost nisu sumorni već da je to divljina. I tako dolazi do svoje poente. „Evo jedne male predstraže engleskog društva, odsečene od civilizacije, sa istoka okeanom, a sa zapada ogromnom, neistraženom divljom prirodom. Šta bi to moglo da znači, diskretno je sugerisano prisustvom jednog divljaka na rubu gomile.“⁹ Ova izjava ne dolazi od nekog „ubice Indijanaca“ iz džeksonovske ere masovnog istrebljenja; ona dolazi od našeg savremenika, Lea Marksa, profesora iz Amersta, ceo vek pošto je holokaust na ovom kontinentu zvanično okončan. Ali, rat i dalje traje.¹⁰ Divljina je i dalje nešto što treba iskoreniti, ograditi, pacifikovati i obraditi. Divlja šuma je mesto „zavodljive slobode“, „mesto gde ljudi mogu izmaći zakonima zajednice . . . mesto u kojem ne važi nijedan zakon; ukratko, moralna divljina.“¹¹

Divljina je crvena, kao i Hesterino slovo. A profesor je, kao i svetački lik prečasnog, „odan gvozdenoj strani, sa svime što ona podrazumevam u smislu čovekove slabosti i neizbežne potrebe za stegama, redom i institucionalnom kontrolom“. S te strane, one gvozdene, profesor Marks objavljuje rat protiv Hotorna, koji nas „svesno stavlja na stranu Hester“, na divlju stranu; naime, prema profesorovim rečima, „Hester je potpuno spremna da odbaci sve ono što su muškarci (*sic*) nasledili iz prošlosti – religiju, tradiciju, zakon i društvo. Ona veruje u novi početak.“ Ali ne i profesor Marks; on se prevrće preko glave da bi „velikog američkog autora“ odvuкао sa „sentimentalne strane“ na svoju. „Hotorn budi naše najtoplije nagone – našu naklonost prema usamljeniku, našu solidarnost s progonjenim, našu anarhičnu potrebu za ostvarenjem ovde i sada; a onda, kada razotkrije naš najnežniji deo, on nas prisiljava da priznamo njegovu sklonost grehu.“¹²

Nigde u *Skerletnom slovu* Hotorn nas ne prisiljava da priznamo grešnost naše anarhične žudnje; ali, profesor Marks bi voleo da je tako; njegova želja postaje činjenica, a onda i krajnja „pouka“ *Skerletnog slova*: „Hotoron nas konačno navodi da uvidimo da načelo divlje ruže nije ništa ispravnije od onog gvođenog.“ Problem je u tome što „posle tako snažnog zalaganja za sentimentalnu stranu, nije lako povratiti ravnotežu.“¹³ Priznajem da mi je teško da zamislim „ravnotežu“ između ruže i gvožđa; mogu da zamislim samo cvet čvrsto stegnut u mengele; u ljudskom smislu, zamišljam pojedinca, obdarenog životom i mišlju, zatvorenog u oklop.

⁹ Leo Marx, Predgovor za *ibid.*, iz nap. 4, str. vii–xii.

¹⁰ Videti Frederick Turner, *Beyond Geography: The Western Spirit Against the Wilderness*. New York: Viking Press, 1980.

¹¹ Leo Marx, Predgovor za *ibid.*, iz nap. 4, str. vii–xii.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

Naravno, profesor Marks ne navodi pouku priče Hotornovim rečima, zato što je to nemoguće. On kaže da Hotorn svoju pouku otkriva u završnom poglavlju, u kojem „saopštava svoju lekciju“ i u kojem je „jezik tako jednostavan, autor tako jasan, a značenje tako prosto da jedva uviđamo pouku – još manje njenu dubinu“.¹⁴

Bacio sam pogled na poglavlje 24 Hotornove priče, pod naslovom „Zaključak“ i moram da kažem da nisam pronašao ništa slično pouci profesora Marksa, „još manje njenu dubinu“. Ali, onda sam primetio da moj primerak sadrži još jedno „završno poglavlje“, posle završnog poglavlja, kratku priču koju je Hotorn napisao u drugo vreme i u drugačijem duhu, priču pod naslovom „Endikot i crveni krst“.¹⁵ Shvatio sam da je profesor Marks izveo trik i postavio klopku za svoje učenike, time što je tu priču dodao *Skerletnom slovu*.

Priča o Endikotu i crvenom krstu, tako neprikladna kao zaključak prethodne priče, kao da prikazuje autora u ulozi branitelja gvozdених puritanaca i neprijatelja skerleta i divljine; ona kao da sadrži profesorovu „pouku“. U njoj se čuveni puritanski guverner Endikot, u svom „sjajnom grudnom oklopu“, suprotstavlja barjaktarima engleske „zastave s crvenim krstom“. „Odmah pored“ Endikotove kuće nalazili su se „sveto zdanje“ i „ta važna mašina puritanskog autoriteta, stub za bičevanje.“ Malo dalje, „na jednom kraju većnice stajalo je gubilište, a na drugom stubovi srama“. U jednom je bila „spakovana“ glava nekog episkopalijanca,¹⁶ a u drugom noge nekog „sapatnika kriminalca“. Jednoj ženi „bio je rasečen jezik, kao pravedna odmazda zbog nedostojnog ponašanja spram crkvenih starešina.“ „U toj gomili bilo je i onih koji će doživotno trpeti posledice kažnjavanja; nekima su bile odsečene uši. . . ; nekima su na obraze bili utisnuti žigovi sa inicijalima njihovih nedela; jednom su nozdrve bile rasečene i spržene; drugi je imao ular stegnut oko vrata.“ Bili su tu i kraljevi ljudi, sa svojom zastavom, koji su pretili da ograniče vlast puritanskih autoriteta. Endikot je naredio da se engleska zastava spusti, „a onda je isukao mač i . . . njime proburazio platno, dok je levom rukom potpuno potrgao crveni krst sa zastave.“ Priča se završava poukom, lekcijom. „S pobjedničkim pokličem, ljudi su pozdravili jedan od najhrabrijih podviga zabeleženih u našoj istoriji. Neka je večna slava Endikotovom imenu! Kada se osvrnemo unazad, kroz izmaglicu vekova, u trganju crvenog krsta sa zastave Nove Engleske možemo da prepoznamo jedan od prvih vesnika oslobođenja, koje su naši preci izvojevali kada su kosti strogih puritanaca već ceo vek ležale u prašini.“¹⁷

U Endikotu prepoznamo prethodnika Džeksona i Regana. Vidimo slavne početke američkog načina života. „Jezik je tako jednostavan, autor tako jasan, a značenje tako prosto da jedva uviđamo pouku. . . “ Neki lenji učenik bi mogao samo da napravi skok od predgovora do poslednjeg poglavlja, da bi shvatio šta sve to znači. Pouka, duboka lekcija, jeste ona patriotska i mogla bi se sažeti na sledeći način: „Zvezde i pruge zauvek!“¹⁸

Poslednje poglavlje *Skerletnog slova* u izdanju *Signet Classics* poništava sve što mu je prethodilo. Stešnjena između predgovora profesora Marksa i poslednjeg patriotskog poglavlja, Hotornova priča gubi oštricu i može se, kao i Jovanka Orleanka, bezbedno smestiti u društvo anđela.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Nathaniel Hawthorne, „Endicott and the Red Cross“ (1837), dodatak *The Scarlet Letter* (1850). New York: Signet Classics; New American Library, 1959, str. 247–254.

¹⁶ Pripadnik Episkopalijanske crkve, američkog izdanka Anglikanske crkve, koji se razvio u kolonijama, pre sticanja nezavisnosti. Ta crkva je kasnije usvojila vrlo liberalan socijalni program, u granicama laičkog liberalizma, a njeni sveštenici, sve do onih najviših, mogu biti i žene. U vreme u kojem se odvija radnja *Skerletnog slova* i priče *Endikot i crveni krst* još uvek su bili meta progona. (Prim. prev.)

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Aluzija na američku zastavu. (Prim. prev.)

Međutim, samo osoba ogrezla u metafiziku graditelja imperija može da to poslednje poglavlje pročita ne sluteći autorovu ironiju. Čak i učenik koji je dopustio da poslednje poglavlje poništi sve prethodno, mogao bi se lako razuveriti ako bi pročitao još jednu Hotornovu kratku priču, onu pod naslovom „Majsko drvo sa Srećne gore“.¹⁹ Da je ta priča bila pridodata izdanju *Signet Classics*, nijednom čitaocu ne bi promakla ironija tog naizgled patriotskog poslednjeg poglavlja, niti bi ijedan čitalac u tom odlomku mogao da vidi slavljenje podviga guvernera Endikota i njegovih imperijalnih naslednika.

U priči o Majskom drvetu, Hotoron sasvim jasno iznosi svoje viđenje Endikotove Amerike. Ako su Evropljani morali da se iskrcaju na obale ovog kontinenta, onda sa sobom nisu morali da donesu svoju represivnu državnu mašineriju, svoje zatvore, gubilišta i stubove srama, svoj genocidni militarizam i svoju versku zatucanost. Postojala je i alternativa. Na obalama Nove Engleske, u početku su postojale dve grupe doseljenika: Endikot i njegovi puritanci bili su u Salemu; potpuno drugačiji ljudi živeli su na planini Volaston, koju su oni zvali Srećna gora.

Oni sa Srećne gore bili su sušta suprotnost puritancima. „Radost i mrak otimali su se oko carstva.“²⁰ Na Srećnoj gori, „Majsko drvo je služilo umesto zastave. . . . Oni koji su ga negovali, da su kojim slučajem pobedili, okupali bi suncem valovita brda Nove Engleske i po zemlji posejali cveće.“ Ti ljudi su se smejali, plesali pod maskama, bančili i vodili ljubav, i pozivali svoje susede, ljude iz šuma, prvobitne stanovnike, da im se pridruže u njihovim svetkovinama.

„Ali, jedna grupa puritanaca, koja je potajno posmatrala taj prizor, poistovetila je maske s đavolovim likom i posrnulim dušama, kojima je njihovo praznoverje naselilo mračnu divljinu.“ Naslutivši nevidljivu pretnju, plesači i veseljaci su setno primetili kako „u danima što slede ništa neće biti svetlije od pukog sećanja na ono što sada prolazi“. Bila je to epoha u kojoj je „tvorce radosti, svakojake vrste. . . počeo da potiskuje nagli uspon puritanizma. . .“²¹

„Nedaleko od Srećne gore nalazila se naseobina puritanaca, najsumornijih paćenika, koji se recitovali svoje molitve još pre svitanja, a onda išli u šumu ili na kukuruzna polja, i tamo ostajali sve do večeri, kada bi se opet molili. . . . Ponekad bi grupa tih turobnih puritanaca, probivši se kroz teško prohodnu šumu, svaki s tovarom gvozdenog klopa kojim je pritiskao svoje stope, došla do sunčanih oboda Srećne gore. . . . Ljudi od gvožđa su vrteli glavama i mrgodili se tako strašno da je našim bećarima izgledalo kao da je neki

¹⁹ Nathaniel Hawthorne, „The Maypole of Merry Mount“ (1836), *Selected Tales and Sketches*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967, str. 138–149. <http://www.eldritchpress.org/nh/mmm.html>

Hotornova priča počiva na istinitim, istorijski dokumentovanim događajima, koje sledi skoro u stopu. Jedan od osnivača naseobine na Srećnoj gori (prvobitno preimenovane iz Wollaston u Mare Mount, „brdo pokraj mora“), bio je i Tomas Morton (Thomas Morton, 1579–1647), po profesiji advokat, a po strasti pisac i ubeđeni reformator. Srećna gora, osnovana 1625 (sa Mortonom u prvom planu od 1627), bila je poznata po veoma prisnim odnosima sa urođenicima i slobodarskom uređenju, što je od nje brzo učinilo najprosperitetniju i najprivlačniju koloniju na severoistoku Amerike. Iako ocrnjena kao leglo razvrata i jeresi, kolonija je zapravo pretela svojim ekonomskim blagostanjem, kojim se isticala ne primenjujući uobičajene zakone tog doba. U događajima na koje se Perlman osvrće dalje u tekstu, puritanci su 1628. uništili koloniju, a 1629. proterali Mortona na jedno obližnje ostrvo, na kojem je preživeo zahvaljujući pomoći urođenika, da bi se zatim dokopao Engleske. Tamo je nastavio borbu protiv surovog puritanskog režima, u svojim polemičkim delima, ali i pravnim sredstvima, i u tome čak imao određenog uspeha. Po povratku u Severnu Ameriku, 1643, opet je bio izložen progonu i hapšenju, iako je zbog nedostatka svedoka i narušenog zdravlja izbegao suđenje. Morton je svoje spise objedinio u knjizi *New English Canaan* (1637, dostupna preko archive.org), koja, pored drugih stvari od istorijskog značaja, donosi i jedan od prvih pozitivnih i veoma detaljnih prikaza života i običaja američkih urođenika. (Prim. prev.)

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

iznenadni oblak zaklonio sunce. . . Kada bi ti sumorni sveci nametnuli svoju vlast veselim grešnicima, njihov duh bi pomračio celu klimu i napravio od te zemlje oblačni predeo, zemlju mukotrpnog rada, večito zagnjurenu u propovedi i psalme. . . Vođa neprijateljske grupe stajao je u sredini. . . Odisao je takvom strogošću, da su celo njegovo biće, njegova pojava, stas i duša izgledali kao izliveni od gvožđa, obdarenih životom i mišlju, a opet stopljeni s njegovim šlemom i grudnim oklopom. Bio je to puritanac nad puritancima; bio je to Endikot lično! . . . I onda je svojim britkim mačem nasrnuo na sveto Majsko drvo. Ono nije dugo odolevalo njegovoj ruci. Zastenjalo je tužno; zatreslo je svojim liščem i pupoljcima nad nemilosrdnim fanatikom. . . 'Ovde', povika Endikot, dok je pobednički gledao na svoje delo, 'ovde leži jedino Majsko drvo u Novoj Engleskoj. Čvrsto sam ubeđen da njegov pad predskazuje budućnost svih nehajnih i dokonih veseljaka među nama i našim potomcima. . . Stoga pohvatajte pagansku bandu i udelite svakome po koji udarac bičem, kao kaparu naše predstojeće pravde. Stavite neke bitange na stub srama. . . O ostalim kaznama, kao što su žigosanje i odsecanje ušiju odlučićemo kasnije.' 'A zar mladeži ne bi trebalo podrezati kosu?', upita Piter Polfri, gledajući s gađenjem šiške i dugačke uvojke mladih muškaraca. 'Ostrigajte ih odmah i to na koru od bundeve', odgovori kapetan. 'Onda ih povedite sa sobom. . . Možda od mladih još i bude nešto; možda se pokažu ornim za borbu ili dobri za rad i pobožni za molitvu; a devojke bi u našem Izraelu mogle postati majke. . .'²²

Oni koji nisu istrebljeni biće svedeni na najamne radnike i domaćice; ljubav i smeh ustuknuće pred marljivošću, razigranost pred zatucanošću, a cveće pred gvozdenim makazama. „Kao što moralni mrak sveta sistematično proždire svu radost, tako i njihov dom divlje razdraganosti ostade opustošen usred ojađene šume.“²³

Autoru priče o Majskom drvetu ne može se lako pripisati pouka profesora Lea Marksa; njega nije lako zamisliti na strani „smelog“ i „časnog“ Endikota; lakše ga ja zamisliti na Endikotovom gubilištu, zajedno s njegovim prijateljima Emersonom, Melvilom i Toroom, jedan na stubu srama, drugi sa odsečenim ušima, treći s rasećenim i sprženim nozdrvama. Uprkos mestu rođenja i slavnim precima, „veliki američki pisac“ može se smatrati pretečom svih Neamerikanaca, svetionikom anarhističkih i buntovnih stranaca koji su hteli da što pre zbače jaram američkih vlasti.

Profesor Marks je pažljivo porubio *Skerletno slovo*, ali uzalud. Samo nekoliko godina posle izdanja *Signet Classics*, njegovi učenici počeli su da rasipaju cvetno seme širom zemlje, da se smeju, plešu i vode ljubav, da se poistovećuju sa svime onim što je za profesora „mračno“, „divlje“ i „divljačko“. Pobunjenici, zgađeni metafizikom mrzitelja Indijanaca i graditelja imperije, okrenuli su leđa celom zdanju siledžijskog amerikanizma, sa svom njegovom zatucanošću i rasizmom. A neki buntovnici su u autoru „Majskog drveta sa Srećne gore“, kao i u autoru „Čoveka od poverenja“, videli preteče svoje pobune.²⁴

Izgledalo je da bi sveci američke književnosti svaki čas mogli stati na stranu nezadovoljnika, pobunjenika, meraklija i veštica. Trebalo je nešto preduzeti. Morao se pronaći nov metod za proterivanje subverzivnog sadržaja iz drevnih priča.

Još jedno poređenje sa SSSR može biti poučno. Tamo se pojedinac koji se javno pobuni protiv patološkog ponašanja države odmah hapsi i zatvara u psihijatrijsku bolnicu. Njegova kritika se izokreće, na njega. Država ima pravo na sve oblike mučenja i zločina; oni su njena norma; država čak može da pojedinca žigoše slovom „I“ („insane“; lud), ako ovaj odbije da

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Richard Drinnon, *Facing West: The Metaphysics of Indian-Hating and Empire-Building*. New York: Meridian; New American Library, 1980.

učestvuje njenim zločinima. Zadatak državnih mučitelja, u ovom slučaju psihijataru, jeste da pojedinca preoblikuju u „normalnog“ učesnika zvanično odobrenog ludila, odnosno, da skrše duh pojedinca.

Ovde se isti rezultat postiže nešto drugačijim sredstvima. Lekcija ranih pionira nije zaboravljena. Kritičari se ovde ne zatvaraju u prenatrpane zatvore i psihijatrijske bolnice, da bi se tamo hranili i boravili o javnom trošku. Kritičari se ovde žigošu na stubu srama; mučenje se ovde ne obavlja unutar zidina kaznenih institucija već pred očima javnosti. A zahvaljujući napretku informacionih tehnologija, čak se i davno preminuli kritičari mogu žigosati i izložiti na modernim stubovima srama.

Godine 1959, profesor Leo Marks porubio Hotornovo *Skerletno slovo*, ali nije uspeo da odstrani njegovu oštricu. Dvadeset šest godina kasnije, profesor se okomio na samog autora. Otkrio je dosije objavljen kao *Hotornova tajna: neispričana priča*, Flipa Janga, „kritičkog biografa, s nešto od reputacije nadarenog književnog detektiva“²⁵ Bio sam u iskušenju da o tom detektivu govorim kao o modernom Čilingvortu, ali onda sam se setio da nas je profesor, ranije u predgovoru, upozorio kako taj lik nije dovoljno živ; „taj hladnokrvni čovek je tipski lik, nitkov iz faustovskog mita, koji nagoveštava bezdušne psihijatre iz savremene nauke.“²⁶ Pošto je Čilingvort samo „tipski lik“, pozajmljen iz mita, i pošto čak i „bezdušni psihijatri“ postoje samo u „savremenoj nauci“, uzdržaću se od poređenja književnog inkvizitora s nečim drugim; držaću se činjenica.

Profesor Marks kaže kako je „Jang promenio način na koji gledamo na nekog značajnog autora i njegovo delo. On nas ostavlja s Hotornom koji u jednom važnom aspektu zapajnujuće podseća na sopstvenu kreaciju, na Artura Dimsdejla: u odnosu između svoje tajne krivice i svog javnog nastupa.“²⁷

Hotornova tajna, kao što nam je žigosana figura iz crteža već saopštila, jeste incest, seksualni odnos koji je imao sa svojom sestrom.

Ipak, ono što je u svemu tome čudno – i što profesor Marks priznaje – jeste da „Jang nema nikakav dokaz o stvarnom odnosu između Hotorna i njegove sestre“!²⁸

Ceo slučaj počiva na insinuaciji. Jedina „dokazana činjenica“ jeste da je Hotorn imao sestru. Jedina dodatna informacija u tom dosijeu jeste da su dve sestre Hotornovih prvih američkih predaka bile osuđene zbog incesta pred puritanskim sudom. Ta informacija očigledno nije izneta kao šala. Od čitaoca se očekuje da poveruje kako je puritanski sud doneo presudu na osnovu dokaza konkretnijih od onih kojima raspolaže Filip Jang. Od čitaoca se očekuje i da poveruje kako je sklonost ka incestu nasledna.

Kasnije apologete gvozdenih puritanaca i dalje mogu da veruju u poštenje puritanskog suđenja; drugi će se pitati šta su dve žene u stvari uradile, ako su uopšte nešto uradile. Kasniji sledbenici dogme o rasnom prenošenju kulturnih crta mogu poverovati kako se i sklonost ka incestu prenosi na sličan način; drugi će biti zgađeni takvom genealogijom, kao izrazom rasističke zatucanosti.

Pre četvrt veka profesor je pokušao da ukloni „sumoran“ izraz s lica Očeva osnivača i da ga pripiše divljini. Sada pokušava da svali krivicu države na njenog kritičara.

Moje čuđenje se raspršilo. Mislim da sam konačno shvatio šta sve to znači. Vraćamo se na sada golu livadu ispred zatvora, na Zatvorsku stazu. Mi, čitaoci, sada smo okupljena gomila, koja posmatra gubilište zvano *The New York Review of B*. Na tom gubilištu ili platformi stoji autor *Skerletnog slova* i „Majskog drveta sa Srećne gore“, sa skerletnim slovom „I“

²⁵ Leo Marx, „All in the Family“, navedeno u nap. 3, str. 29–32.

²⁶ Leo Marx, Predgovor za *Ibid.*, iz nap. 4, str. vii–xii.

²⁷ Leo Marx, „All in the Family“, navedeno u nap. 3, str. 29–32.

²⁸ *Ibid.*

urezanim na grudi. Iznad njega se nalaze guverner, sa svojih nekoliko savetnika, sudija, general, profesor i književni detektiv, i svi oni sede ili stoje na balkonu s kojeg gledaju na platformu. Ti dobri ljudi nose na sebi najlepše odore, ali tamo gde bi trebalo da im budu lica, ne vidi se ništa osim velikog slova „B“ (*The New York Review of B*), u crvenoj, belo i plavoj boji, sa šarom od zvezda i pruga, koja leluja od jedne figure do druge.

Februar 1985.

O knjizi *Mašina u vrtu*

Tvoji komentari, kao i nagovori drugih prijatelja, podstakli su me da pročitam knjigu Lea Marksa, *Mašina u vrtu*.²⁹ Brzo sam shvatio da je prikazivač Hotornovog *Skerletnog slova* napisao i *Predgovor* za tu sjajnu priču u izdanju *Signet Classics*. Ali, nije mi žao što sam pročitao knjigu. Glavne teme knjige Lea Marksa nekoliko godina su bile i među mojim glavnim preokupacijama, a raspon knjige, kao i dubina mnogih iznetih zapažanja, izazvali su me i uznemirili.

Možda si u pravu kada za Lea Marksa (iz ove knjige) kažeš da je „više istorijski posmatrač nego zagovornik“. On pušta svoje „likove“ da govore sami za sebe i ne nameće previše svoje stavove. Ali, njegovi stavovi ipak dolaze do izražaja; pri kraju knjige, on nenametljivo izlaže zaokruženo viđenje prirode, čovečanstva i tehnologije; čitaocu s drugačijim i često dijametralno oprečnim viđenjima, Leo Marks ne izgleda kao puki posmatrač već kao zagovornik.

Ograda od bodljikave žice može se opisati na razne načine. Za jednog posmatrača, ona može biti sredstvo za zaštitu dobrih ljudi od kriminalaca i grabljivih zveri; nekom drugom, ona može izgledati kao sredstvo koje su izmislili upravo kriminalci i grabljive zveri, da bi potčinili dobre ljude. Važno je s koje strane ograde posmatrač stoji, ali to nije odlučujuće; mašta omogućava onome napolju da „gleda“ očima onog unutra i obrnuto. Tačka gledanja može da omogući (ili onemogući) uvid, ali on nikada nije nesporan. Na primer, nikada nisam bio u koncentracionom logoru, ali opet sam sklon da na ogradu od bodljikave žice gledam očima žrtava zatvorenih iza nje. Neki drugi ljudi koje poznajem, koji nisu bili ništa bliže ili dalje od te ograde od mene, bili su skloni da na sve takve ograde, osim jedne naročite, iza koje su nestali njihovi bližnji, gledaju očima onih koji od tih ograda imaju koristi. Naravno, sporili smo se. Bacali smo „stvarnost“ jedni drugima u lice. Knjiga Lea Marksa je nastavak tog spora. I Leo Marks mi baca u lice „stvarnost“, onu koju sam rešio da ne prihvatim, *njegovu stvarnost*.

Za mene je svest da postoji jedno „izvan“, svest (ne samo uverenje) da se ostatak sveta ne sastoji samo od koncentričnih krugova bodljikave žice, bilo od kritičnog značaja. Leo Marks tu svest vidi kao „naivni, arhaični primitivizam“ (str. 11) i odbacuje je kao „bekstvo od načela stvarnosti“ (str. 9), „uzmicanje pred životnim nedaćama i odgovornošću u kompleksnoj civilizaciji.“ (str. 22) O tom „izvan“ govorim kao o zajednici, slobodi i ponekad prirodi, i znam da su i drugi koristili pojmove, ideje i književne konvencije dostupne u drugim dobima i mestima; drevni Grci, naročito u vreme helenskog despotizma, govorili su o tom „izvan“ pomoću poetskih slika o pastoralnoj Arkadiji, a neki zapadni Evropljani su za vreme renesanse pozajmili taj jezik. Takvi izrazi su postale pompezni i očigledno su prenosili sve manje toga.

Ali, Leo Marks tvrdi da te slike nikada nisu prenosile ništa, da nikada nisu bile ništa više od „književnih obrazaca“ (str. 18), poetskih smicalica. Čak je tvrdio da te slike izražavaju sve suprotno onome što misle da izražavaju, da „otkrivaju neadekvatnost arkadijskog stanja kao slike ljudskog iskustva“ (str. 23), da „dovode u pitanje . . . iluziju mira i harmonije na zelenim pašnjacima . . .“. (str. 25) Za tog čoveka, rat i trzavice su činjenice, čak i na zelenim pašnjacima.

Pošto sam pročitao dvadeset pet stranica, pomislio sam: neka sam proklet ako ovu knjigu pročitam do kraja. Kao neko za koga je Kropotkinova *Uzajamna pomoć* mnogo poučnija,

²⁹ Leo Marx, *The Machine in the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in America*. New York: Oxford University Press, 1964. <http://wtf.tw/ref/marx.pdf>

kada je reč o opstanku vrsta, od svega što je Darwin napisao o „borbi za opstanak“, bio sam zgrožen sirovim, poznim darvinizmom Lea Marksa. Ali, ti (i drugi prijatelji) preporučili ste mi Marksovu knjigu i nastavio sam s čitanjem. Teme kojima se bavila bile su mi bliske; mogao sam vidim da stremi konfrontaciji sa dubokim kritičarima njegove „stvarnosti“; pitao sam se kako će se izvući iz škripca u koji su ga ti kritičari saterali. Pomislio sam da će ponoviti podvig retoričara Danijela Vebstera (Webster),³⁰ podvig koji Marks opisuje ovako: „njegov trik je *svodenje* nekog osećanja ili ideje na njihov doslovni tehnički smisao, da bi ih onda preoteo.“ (str. 213) Webster, ljubitelj Industrije, pretvarao se kako je zgrožen pustošenjem samo zato da bi „neutralizovao nezadovoljstvo izazvano industrijalizacijom. Retorika stvara emocionalnu vezu između govornika i publike. Ona ga dovodi u dodir s masovnom željom za udobnošću, statusom, bogatstvom i moći, koja vlada društvom. . . Webster je razumeo praktičnu političku istinu – činjenicu političke moći.“ (str. 217)

Baš kao i Leo Marks. Njegova činjenica moći počinje u Americi iz četrdesetih godina XIX veka, sa onim što je V. V. Rostov (W. W. Rostow) nazvao „poletanjem“ ka industrijalizmu.³¹ (str. 29) U tom trenutku, begunci od principa stvarnosti „doživljavali su mašinu kao iznenadnog, šokantnog uljeza u fantaziju o idiličnom zadovoljstvu.“ (str. 26) Realisti su euforični. Posrednik, preduzetnik, čovek koji se sprema da prirodno okruženje iseče u obrađene, kurentne robe, postaje uzorni realista. Taj tip je izvajao još Vilijam Šekspir, u liku Prospera, autokrate koji je žitelje svog ostrva nazivao „rukama“ i čak izazvao buru da bi njegovi neprijatelji doživeli brodolom. Prosperova stvarnost je „simbolični međupredao, nastao posredovanjem između umeća i prirode“ (str. 71) ili ono što je Thorstein Veblen (Thorstein Veblen)³² nazvao Poslovnim poduhvatom.

Ta „velika revolucija u nauci i tehnologiji“, taj „masivni pomak u vladajućim idejama o čovekovom odnosu prema prirodi“ (str. 74), „to preplitanje duha sa sirovom materijom“ (str. 93), postaje američka „sveobuhvatna ideologija“. (str. 88) Iz stranice u stranicu, on opisuje tu euforiju zbog „tog nepovratnog i sve ubrzanijeg procesa promene, koji se sada vidi kao sama elektrana istorije“. Silovani pejzaž, o kojem se govori kao o „dobro uređenom vrtu“, „uveličan je do kontinentalnih razmera“ (str. 141); to silovanje zahteva „jaču, više centralizovanu vladu, dovoljno moćnu da nametne uniformnu ekonomsku politiku“. (str. 152) S takvom vladom i mašinerijom, Prosperovi naslednici „osvajaju prirodu“, pretvaraju „pustaru“ u sintetički vrt, „ukidaju vreme i prostor“ tako što preživela ljudska bića zatvaraju u ograđene prostore i mereno vreme, kreću u „oslobođenje celog sveta“ (str. 183–206 *passim*) i služe se jezikom pastoralizma da bi reklamirali trgovinu nekretninama i robu svog prerađenog sveta.

³⁰ Daniel Webster (1872–1852), američki konzervativni političar i čuveni govornik svog vremena. Zagovornik industrijalizacije i ekstremni elitista. Videti *Select Speeches of Daniel Webster*, naročito govor „First Settlement of New England“, D. C. Heath & Co., Publishers, Boston, 1903. Elektronsko izdanje: <http://infomotions.com/etexts/gutenberg/dirs/etext05/7sweb10.htm> (Prim. prev.)

³¹ W. W. Rostow (Walt Whitman Rostow, 1916–2003): američki ekonomista i politički teoretičar. Autor knjige *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (1960), koja praktično izražava zvanično američko shvatanje „ekonomskog rasta“ i „progres“. Rostovljev „model ekonomskog rasta“, koji je on smatrao univerzalnim i neminovnim, podrazumeva pet faza: 1) tradicionalno društvo, 2) preduslove za „poletanje“ (take-off), 3) poletanje (ka kapitalizmu), 4) težnju ka sazrevanju i 5) stadijum velike masovne potrošnje. Te ideje su imale velikog uticaja na politiku američke administracije za vreme Džonsona i Kenedija. Ironično, Rostov je bio zagriženi antikomunista, a njegovi roditelji ubeđeni socijalisti, koji su svojoj trojici sinova dali imena američkih socijalista i nekonformističkih pisaca, upravo iz one tradicije na koju se poziva Perlman: Eugena V. Debsa (jedan od osnivača Industrijskih radnika sveta, IWW, i predsednički kandidat Socijalističke partije Amerike), Ralpa Waldoa Emersona i Walta Whitmena. (Prim. prev.)

³² Thorstein Veblen (1857–1929), norveško-američki ekonomista i sociolog, poznat po svojoj kritici kapitalizma i njegovih vrednosti, *Teorija dokoličarske klase* (*The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, 1899), Kultura, Beograd, 1966; *Mediterran Publishing*, Novi Sad, 2008. (Prim. prev.)

Sam Leo Marks nije reklamni promotor poboljšanih nekretnina. On ne ulepšava američku industrijalizaciju. Ali, zato izražava određenu nostalgiju za vremenom kada su intelektualci žudeli da „osvoje novu teritoriju otvorenu industrijalizacijom“ (str. 241), za vremenom kada nije bilo „ničeg suštinski ružnog u fabrikama i železničkim prugama“ (*ibid.*). A izražava i nešto slično preziru prema ranim kritičarima tog osvajanja „nove teritorije“.

On odbacuje Montenjovu kritiku evropskih pljačkaša iz eseja „O kanibalima“,³³ kao „jedan od glavnih izvora modernog primitivizma“ (str. 49; kod Lea Marksa, reč „primitivno“ nije ni pozitivna niti neutralna). Od čitaoca očekuje da se zagrcne od smeha kada kaže: „Ono što nas konačno sprečava da ideju o uspešnom 'povratku prirodi' uzmemo za ozbiljno jeste njena prolaznost.“ (str. 69)

Blagim tonom nas uverava kako „inteligentnim ljudima nije lako da zadrže primitivistički stav“ i onda to „dokazuje“ na najčudniji mogući način: „Žana-Žaka Rusoa su privlačili spontanost i sloboda koje je vezivao za primitivni život; ali i on je morao da se suoči s neoborivom činjenicom da je 'prirodni čovek', po evropskim merilima, bio amoralan, ne-kreativan i bezuman.“ (str. 101–102) „Činjenica“ (o evropskoj superiornosti“ za Lea Marksa je toliko „neoboriva“ da mu sporadične oprečne tvrdnje Tomasa Džefersona izgledaju kao „simpatični apsurd“. (str. 120)

Smatra da je Toroov *Walden* došao do „ivice anarhičnog primitivizma“ (str. 245), ali, on, Leo Marks, spasava Toroa od pada u ambis. Po njemu, Toroova „osuda 'ekonomije' u Konkordu“ je „preterana“, ali on uverava čitaoca kako „Toro ne gaji prostodušno luditsko neprijateljstvo prema novim izumima“. (str. 247) Toro je rekao: „Ne želim da mi oči obnevide i uši utrnu od njihova dima, pare i šištanja (lokomotiva).“³⁴ U tumačenju Lea Marksa, međutim, Toro kaže da je „pastoralni način života . . . osuđen na propast“ (str. 254), a posle još nekoliko takvih tumačenja, dokazuje kako je Toro „iskupio moć mašina“. (str. 261)

Njegovo tumačenje Hotornove priče „Itan Brand“ je još živahnije.³⁵ Hotornov lik se odvojio od šapata šume, od života na blagorodnom suncu i krenuo u potragu za vatrom koja je pokretala Blejkove „Satanske fabrike“,³⁶ vatrom prosvetiteljstva, kao znanja koje je samo sebi cilj, vatrom Nauke i Industrije, dominacije zapadnjačkog duha nad divljinom. Čovekov intelekt je odsečen od njegovog srca i na kraju svoje potrage, skrhan „osećanjem gubitka, zebnje i izgubljenosti“, on se baca u tu vatru. A kada je satanski plamen ugasnuo, priroda je povratila svoj raniji sjaj. Leo Marks ukazuje kako je Hotorn ironičan u svom opisu obnavljanja prirode (što bi trebalo da znači, ironičniji nego u opisu satanske vatre), tako da je ta priča u stvari parodija sopstvene prividne poruke; a prava poruka je, kao što znamo, sušta suprotnost onoj prividnoj. (str. 269–275 *passim*)

Pored toga što skreće kritički sadržaj, Leo Marks se oslanja i na stari argument da tehnologija podstiče demokratiju (str. 174), ali pošto svoju knjigu piše u doba tehnokratskog totalitarizma, taj argument ne predstavlja kao svoj. Takođe, pokušava da čitaocu stavi do znanja da „nema efikasne opozicije industrijalizaciji“ (str. 180, iako ne objašnjava šta je

³³ Michel de Montaigne, „Des cannibales“, *Essais*, vol. 1, ch. 31, 1580. (Prim. prev.)

³⁴ Henry David Thoreau, *Walden; or, Life in the Woods*, 1854 (u kasnijim izdanjima, po želji samog Toroa, samo *Walden*). Henry David Thoreau, *Walden, DAF, Zagreb*, 2006, poglavlje „Zvuci“. Preveo Dinko Telečan. (Prim. prev.)

³⁵ N. Hawthorne, *Ethan Brand*, 1850. <http://www.eldritchpress.org/nh/eb.html> (Prim. prev.)

³⁶ William Blake, „And did those feet in ancien time“, uvodna pesma Blekjovog speva o Miltonu (*Milton: A Poem in Two Books*, 1804–1810). „ . . . And was Jerusalem builded here/ Among these dark Satanic Mills?“ U prevodu na srpski jezik, „mills“ (fabrike, pogoni, parni mlinovi), na koje je Blejk svakako mislio, potpuno izostaju: „ . . . Da l' se Jerusalem diže/ Sred Satanskog ovog mraka?“ (Vilijam Blejk, *Izabrana dela*, „Da li onih stopa ikad . . .“, str. 237. Plato, Beograd, 2007. Preveo Dragan Purešić). (Prim. prev.)

opoziciju učinilo neefikasnom), da je ogromna većina ljudi bila očarana parom i čelikom – ali, on dobro zna da je ogromna većina bila očarana i Hitlerom, Niksonom, Reganom, samo što ni toj argumentaciji ne pridaje mnogo pažnje. Ali zato nudi još jedan argument, tako bizaran za knjigu čija je tema opozicija između prirodnog i veštačkog: mašina, veštačka tvorevina, takođe je deo prirode, kao i sve ostalo. Ali, taj argument brzo odbacuje; naime, ako nema opozicije, nema ni njegove knjige.

Leo Marks se ne usteže i ne krije pravu svrhu svog tog ocrnjivanja i ismevanja, svojih tumačenja i revizija. Njegova namera je da nam natrlja noseve nečim što je za njega smrdljiva stvarnost koja stoji iza mirisnog pastoralizma. „Danas . . . lako možemo da vidimo šta je pogrešno u teoriji pastoralizma“ (str. 114), najavljuje pun samopouzdanja. Ta teorija je bila slepa ili ravnodušna prema činjenici da su „divljaci, beskrajna prostranstva i surova klima preteli da progutaju novu civilizaciju.“ (str. 44)

U osvrtu na jednog autora (Beverley),³⁷ koji je “izneo skoro potpuno povoljan utisak o urođenicima” (str. 79), Leo Marks žuri da nas uveri kako taj autor „nije bežao od neprijatne istine (*sic*) o Indijancima. On opisuje masakr kolonista . . .“ (*ibid.*) Leo Marks priznaje da je „Beverli krajnju krivicu nedvosmisleno pripisao arogantnim, superiornim Englezima“. (*ibid.*) (Englezi su mogli da budu arogantni, da sebe smatraju superiornim; ali oni su imali još jedan atribut, da su bili agresori, atribut koji Leo Marks ne spominje nijednom u svojoj knjizi o Americi.) Leo Marks ne dopušta da se Beverli izvuče sa svojom osudom Engleza. On ne naziva Beverlija lažovom – ne sasvim. On kaže: „Beverlijevi Indijanci su zavidljujući narod. Oni su veseli, uljudni, nežni, velikodušni i odani. Razlog za to kod njega ne treba dugo tražiti. On je sastavni deo njegove glavne slike, rajskog predela. . .“ (str. 80) Ti ljudi nisu ništa drugo nego plodovi mašte iz „Beverlijeve glavne metafore“, izmišljeni žitelji pastoralnog mita.

Leo Marks zna ko su bili ti ljudi, a kao sredstvo za prenošenje tog znanja koristi Melvilovu priču *Tajpi*.³⁸ „U *Tajpi*, kao i u *Buri*, kretanje ka prirodi kontroliše Kaliban, to jest, melvilovski pandan Šekspirovoj stvari (stvorenju) mraka“. (str. 284) Prema Leu Marksu, Šekspirov Prospero je simbol osvajačke „civilizacije“; Šekspirov Kaliban je simbol istrebljenih „divljaka“. Kaliban je anagram od kanibal; to je ta bezumna, okrutna stvar koja preti da „proguta novu civilizaciju“; „. . . Tajpiji su u stvari kanibali. U nizu mirnih, ali zlokobnih epizoda, Melvil dovodi svog junaka do ruba primitivnog užasa.“ (*ibid.*)

Leo Marks odbacuje Melvilove reči o rasističkom istoričaru Fransisu Parkmanu (Francis Parkman), reči koje je Melvil napisao posle dužeg boravka među ostrvljanima s Južnih Mora i pisanja priče *Tajpi*: „Čuli smo kako je svakom belcu koji se odomaći kod Indijanca teško da u njima vidi nešto više od divljaka . . . uz svo dužno poštovanje, to ne možemo da prihvatimo . . . Zašto bismo ih prezirali? Zato što smo bolji od njih? Svakako nismo . . . Svi mi – Anglosaksonci, Dajaci i Indijanci – potičemo iz jedne glave i sazđani smo po jednoj slici. I ako sada žalimo zbog tog bratstva, bićemo prisiljeni da im u budućnosti opet pružimo ruku. Nesreća nije greška; a dobra sreća nije zasluga.“³⁹

Prema Leu Marksu, nesreća opljačkanih i istrebljenih ljudi je (njihova) greška; to je ono što od žrtava pravi Kalibane. Njegova knjiga nije komparativna studija prehrambenih

³⁷ Robert Beverley, Jr. (1673–1722), *History and Present State of Virginia*, London, 1705. <http://www.gutenberg.org/ebooks/32721> (Prim. prev.)

³⁸ H. Melville, *Typee: A Peep at Polynesian Life*, 1846 (u kasnijim izdanjima, podnaslov glasi: *A Romance of the South Seas*). <http://www.gutenberg.org/files/1900/1900-h/1900-h.htm> (Prim. prev.)

³⁹ H. Melville, „On Parkman’s Indians“, u W. Washburn, *The Indian and the White Man*, 1964. Originalno objavljeno kao H. Melville, „Mr. Parkman’s Tour“, *Literary World*, New York, 31. III 1849. <http://melvilliana.blogspot.com/2012/03/mr-parkmans-tour-text-of-melvilles-1849.html> (Prim. prev.)

praksi Rimljana, Engleza i ostrvljana s Južnih Mora; njen autor se ne pita da li je zločin ubijanje ili jedenje; niti pokušava da utvrdi ko je koga „progutao“.

Optužbe zbog kanibalizma i prinošenja ljudskih žrtvi služili su kao poziv na mobilizaciju radi konačnog rešenja i opravdanje za masovna istrebljenja. Da su nacisti svoje konačno rešenje sprovedli tako temeljno kao američki doseljenici, i ja bih sada bio samo kostur četvorogodišnjeg evropskog kanibala.⁴⁰

Leo Marks se ne obazire na Melvilovo upozorenje Parkmanu; on se bezbrižno poigrava pojmom kanibal, kao da je to neka igračka; na kraju ga primenjuje na divljinu kao takvu, na celu prirodu, opet se služeći jednim Melvilovim delom kao sredstvom, ovog puta oni o kitu.⁴¹ Stvarnost iza pastoralnog ideala, kaže on, jeste „primitivna bezumnost“ (str. 289), „gnusna, preteća divljina, boravište kanibala i ajkula, smešteno iza (ili skriveno ispod površine) blagih, zelenih pašnjaka.“ (str. 285) Starbak, jedan od likova iz tog romana, jeste budala, „zbog svoje uvrežene sklonosti da poriče ljudoždersko naličje stvarnosti.“ (str. 314) I eto, sada znamo „šta je pogrešno u teoriji pastoralizma“.

Genocid? Pustošenje? Ne u knjizi Lea Marksa. Kanibali nisu ljudska bića; njihovo istrebljenje se ne računa. „Gnusna divljina“ je već pusta; ona se ne može uništiti; to je pustara, a „pustara se može pretvoriti u vrt“ (str. 183); „... sirovi predeo je idealan ambijent za tehnološki progres“ (str. 203); tehnologija je „još jedan izdanak tog internacionalnog izliva energije . . . koji zamenjuje zastarele forme u svim mogućim oblastima ljudskog delovanja“ (str. 231)

Pacifikacija (zastrašivanje i istrebljenje) urođeničke populacije i njenih raznolikih „zastarelih“ kultura i zajednica, pustošenje „sirovih“ šuma, dolina i prerija, sprovedeni su s nečuvanom energijom. Ali, obećanje o mašini u vrtu nije ostvareno; stvarna dostignuća ne daju razloga za „sigurnost . . . koja se uzdiže iznad svih sumnji“, za sigurnost jednog Vitmana, koji „peva o podvizima inženjera“. (str. 222)

Leo Marks nam govori da „predosećanje o sve većoj sposobnosti čovečanstva za samo-uništenje“ nije „sasvim izmišljeno“. (str. 184) On pušta Karlila (Thomas Carlyle), Emersona i Karla Marksa da govore o „otuđenju“ (str. 176–179 *passim*) i „korišćenju spoljašnjeg sveta kao robe“ (str. 230), a da ih pri tom ne tumači i ne ocrnjuje.

U poslednjoj trećini knjige, one ne samo da se predaje kritičarima, kao Danijel Webster; on se utapa u „mračno viđenje života“; postaje Jov koji se rve sa svojom dušom.

Razdvajanje razuma od srca ne vodi samo ka osećanju gubitka, zebnje i izgubljenosti. Leo Marks nam kaže da to vodi (po Melvilovim rečima) u „sistem okrutnih zupčanika i točkova, u sistematično mlevenje u jedan zajednički koš svega što bi moglo da posluži dobrobiti posade“. (str. 286) „Kod Melvilovog junaka, vera zapadnog čoveka u krajnju spoznaju prožeta je mržnjom“. (str. 293) „Melvil koristi slike mašine da bi pomoću neprikrivenog ubijanja i klanja kitova prikazao prikriveno nasilje 'civilizovanog' zapadnog društva.“ (str. 296) „Doba mašina pretvara ljude u stvari.“ (str. 298) „Sredstva su razumna, motivi i ciljevi ludački.“ (str. 300) Ahab, Prosperova reinkarnacija, „posvećen nekontrolisanom napadu na fizičku prirodu, izdvaja i nagrađuje ljude koji su se prilagodili zahtevima ekstremne represije.“ (str. 315) A na kraju, Leo Marks o kormilarevoj potrazi govori kao o „psihičkom ekvivalentu ajkulovskom kanibalizmu mora.“ (str. 316)

Leo Marks sada diže uzbunu. Kako to? Razlog ne treba dugo tražiti. Prethodno je napadao gnusnu divljinu i ajkulovske kanibale. Sada je sam Prospero ugrožen proizvodima svog „umeća“. Oni koji su imali koristi od ograde, sada su se našli ograđenim.

⁴⁰ Fredi Perlman je rođen 1934, u Brnu, u Čehoslovačkoj, odakle je njegova porodica emigrirala 1938, neposredno pre nemačke okupacije. (Prim prev.)

⁴¹ H. Melville, *Moby Dick; or, The Whale*, 1851.

Sada i sam Leo Marks postaje kritičar, zajedno s praunukom predsednika Džona Kvinsija Adamsa (John Quincy Adams),⁴² Prosperovim direktnim naslednikom. Leo Marks sada i sam prihvata kontrast, ali ne između „primitivne anarhije“ i „dobro uređenog vrta“ već između Devica i Dinama,⁴³ između „dva carstva sile“, između katoličke crkve i kapitalističke države, između majke i sina. Ali, Devica Majka, preteča i pokretačica Dinama, koji je uspostavio svoju vladavinu na svim svetskim kontinentima, za Lea Marksa nije smisljena u istoj meri kao i za Henrija Adamsa, tako da Marks ostaje samo s jednim carstvom sile. A u tom carstvu, sve što je još preostalo od anarhičnog i primitivnog, u stvari, sve što je još uvek živo, već je „osuđeno na propast“, pred postrojenim buldožerima, hemijskim otpadom, zalihama bombi.

Leo Marks više nije tako siguran u svoju „spremnost da prihvati svet kakvim ga zatiče“. (str. 319) Čoveka koji se miri sa „istorijskim činjenicama“, koji tehnologiju uzima zdravo za gotovo, koji u automobilu vidi „spontani plod edenskog drveta“, Leo Marks sada nazva „fabrikovanim čovekom“ i čak „modernim primitivcem“. (str. 363) Ipak, kaže on, „sve dok se suočavamo s nepromenljivim . . . ne može biti iskupljenja za sistem koji od ljudi pravi alate sopstvenih alata.“ (str. 355)

Ali, to „nepromenljivo“, „stvarno“, ta „istorijska činjenica“ jeste da smo mi sami, sve što je živo, cela biosfera koja podržava život, sada samo iluzije, puki plodovi pesničke mašte, naspram nuklearnih i hemijskih „činjenica“ Pentagona i Kremlja. Kakvo nam je „iskupljenje“ još ostalo?

Leo Marks nastavlja sa ismevanjem „zakasnelog ritualnog povlačenje ka prirodi“ (str. 364); sa žaljenjem primećuje „nesposobnost naših pisaca da stvore zamenu za ideal nekog međupredela“ (str. 364–365); i zaključuje kako „nagli upad mašine u vrt predstavlja problem koji u krajnjem ne spada u domen umeća već politike“. (str. 365) Kakve politike? Politike Biroa za indijanska pitanja, Konferencija o razoružanju, nekog prosperovskog Firera ili Partije koja bi preuzela vlast?

Politika, „nauka moći“, „umeće mogućeg“ – da li je to neka rupa u ogradi ili sama ograda? Da li nam to može omogućiti da izađemo iz logora ili je samo način za upravljanje logorom? Meni se čini da Leo Marks tu dopeva u krajnji ćorsokak. Da bi u njega dospeo, moderni Jov je morao da prikupi dokaze; morao je da bude ono što je Mills (C. W. Mills) nazivao „otkačenim realinom“; morao je da projektuje kanibalizam i „borbu za opstanak“ na sam početak sveta i na sve svoje preokupacije; morao je da na biosferu i njene stanovnike gleda s filozofijom „prožetom mržnjom“.

Sam Leo Marks nam kaže kako su „puritanci iz Nove Engleske favorizovali gnusnu divljinu kao sliku američkog pejzaža“, zato što su „kolonijama osnovanim u pustinji bili potrebni agresivni, promišljeni, kontrolisani i dobro disciplinovani ljudi.“ (str. 43) Ono što nam ne govori jeste da je ta agresivnost bila neophodna zato što su se osvajači spremali da „progutaju“ prvobitne stanovnike „pustinje“. Kao i puritanci, on prebacuje kanibalizam sa agresora na njihove žrtve.

Ali, kao što je rekao Melvil, povodom sličnog prebacivanja: „Uz svo dužno poštovanje, to ne možemo da prihvatimo.“ Najzad, izraz kanibal se odnosi na ljudska bića koja jedu druga ljudska bića; u krajnjem slučaju, odnosi se na životinje koje jedu životinje iste vrste. Leo Marks proširuje taj pojam na celu divljinu, na okean, čak i na progonjenog kita. Ako

⁴² Henry Adams (1838–1918): američki istoričar i pisac, autor *Istorije Sjedinjenih Američkih Država za vreme administracije Tomasa Džefersona i Džejmisa Medisona 1801–1817* (*The History of the United States During the Administrations of Thomas Jefferson and James Madison, 1889–1891*) i *Obrazovanje Henrija Adamsa* (*The Education of Henry Adams, 1907*), gde je izneo razne kritičke primedbe o društvenim i intelektualnim posledicama Industrijske revolucije i naglog razvoja nauke i tehnologije po američko društvo. (Prim. prev.)

⁴³ Jedna od glavnih Adamsovih metafora iz *Obrazovanja*, za sukob starog i novog, tehnološkog sveta (Prim. prev.)

se njegov prošireni pojam može primeniti na okean, onda se može promeniti i na drugi entitet – na industrijski sistem.

U čudnom delu, na sredini knjige, Leo Marks sažima zapažanje Karla Marksa da „u kapitalističkim proizvodnim odnosima, praćenim podelom rada i masovnom proizvodnjom, radnikov proizvod može lako da postane njegov neprijatelj“. (str. 177) Leo Marks je shvatio da to znači da „što više proizvodi. . . sve je veća opasnost da će tržište biti prezasićeno i da će izgubiti svoje radno mesto“ (*ibid.*); problem se svodi na nešto s čime „politika“ može da izađe na kraj.

Ali, to Marksovo zapažanje može da znači i da je radnikov proizvod bodljikava žica koja ga ograđuje, da radnik proizvodi ljušturu koji ga zatvara, da je radnik progutano ljudsko biće, koje radi u utrobi zveri koja se zaista može nazvati kanibalom.

Taj prošireni pojam mnogo bolje odgovara industrijskom sistemu nego entitetima koje navodi Leo Marks. Najzad, okeani, vetrovi, kitovi i ajkule postojali su eonima, ne progutavši bezbrojne vrste biljaka i životinja, kao ni bezbrojne ljudske zajednice i kulture; s druge strane, industrijski sistem postoji svega nekoliko vekova, a već je uništio brojne vrste biljaka i životinja, sažvakao većinu zajednica i svario razne ljudske kulture svojim ubitačnim kiselinama.

Kada pojam kanibal uklonimo sa entiteta na koje ga primenjuje Leo Marks i zadržimo na onom kojem tako dobro pristaje, odmah možemo da vidimo da Levijatan ili Kanibal ili „opstanak najsposobnijih“ nije sve što postoji, da to nije „stvarnost“; možemo da vidimo da je veštačka zver progutala mnogo toga, ali još uvek ne sve; možemo da vidimo da je postojalo i ono „pre“, kao i ono „izvan“.

Sve dok živimo i pevamo, nismo osuđeni na propast; ostajemo stvarni makar isto koliko i To; sloboda ostaje nešto više od mita, ploda mašte ili književnog ukrasa; istrebljeni nastavljaju da žive u nama, kao naši duhovi iz snova i vodiči. Čak i ako ne vidimo rupu u ogradi od električne bodljikave žice, znamo da je zatočenicima već uspevalo da pronađu izlaz iz utrobe ranijih mehaničkih čudovišta, da su pravili svoje tabore izvan olupina koje su delovale tako stvarno i gledali kako se napušteni veštački leš ruši i raspada.

Mart 1985.

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

19. 06. 2014.

Fredy Perlman

Mašina protiv vrta

Dva eseja o američkoj književnosti i kulturi

1985.

Preveo Aleksa Golijanin, 2014. <http://anarhija-blok45.net1zen.com>

The Machine Against The Garden: Two essays on American literature and culture by Fredy Perlman. Aporia Press, London, 1992. Tekstovi „To The New York Review of B“ i „On The Machine in the Garden“ prvi put su objavljeni u časopisu *Fifth Estate*, Vol. 20, No. 2 (Detroit, oktobar 1985), pod naslovom „The Machine Against the Garden“. <http://theanarchistlibrary.org/library/fredy-perlman-the-machine-against-the-garden>

<http://anarhisticka-biblioteka.net>